

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.923:305:316.6

DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-1-1>

СТАН ПОДРУЖНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОДИНАХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СІМ'Ї ВНАСЛІДОК АДЮЛЬТЕРУ

Бондар С. С.

аспірантка кафедри психології

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

вул. Нововокзальна, 17, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-9842-0470

bondar.svetlana30@gmail.com

Ключові слова: *адюльтер, подружня взаємодія, життєдіяльність та функціонування родини, сімейна криза та конфлікт.*

Стаття присвячена проблемі подружньої взаємодії в родинах з порушенням життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру. Дослідження проведено серед 180 пар у «кризовому віці браку» з наявністю адюльтеру та без адюльтеру в сімейному анамнезі. За результатами дослідження, що проводилось за допомогою підходу трикомпонентної моделі любові Р. Стернберга, у парах з адюльтером виявлено порушення інтенсивності та рівноваги у взаємовідносинах, де пристрасть та близькість не розглядалась як такі, що зумовлюють зобов'язання. Бажання та інтереси в парі часто лежать у різних площинах. У парах, де пристрасть і близькість мали високу ступінь зобов'язань, вони ставали стримуючим чинником для факту адюльтеру. У парах з адюльтером виявлена невідповідність сподівань і складності в задоволенні потреб іншого. Проте там, де спостерігалось збереження довірчих відносин та «неруйнівних» порушень життєдіяльності в родині, пара об'єднувалася навколо проблеми адюльтеру. Навпаки, коли пара не витримувала емоційної напруги адюльтеру, це призводило до поглиблення проблем порушення функціонування родини, охолодження стосунків та розчарування.

Аналіз спілкування в сім'ї методикою «Діагностика спілкування в сім'ї» Ю.Є. Альошина виявив, що в парах з адюльтером, що мають більший стаж сімейного життя, наявні більш глибокі порушення функціонування родини, а факт адюльтеру є «очікуваний», зі «свідомою налаштованістю» на нього.

Тестом опису поведінки К. Томаса виявлено підґрунтя конфліктних та кризових ситуацій, де адюльтер «унаочнював» порушення взаємин і сімейної кризи (суперечливість вербальної і невербальної комунікації, маніпулювання партнером, блокування й спотворення передачі почуттів). Виокремлено варіанти перебігу конфліктів у парах: «уникнення», де фіксувалася готовність «жертвувати» власними інтересами та інтересами іншого; «суперництво» й «приспосування», де один був у «виграші», а інший «програвав»; «компроміс», де програвали обидва, без бажання «жертвувати» власними інтересами; «співробітництво», де вигравали обидва партнери без необхідності «жертвувати» власними інтересами. Встановлено зменшення неконструктивних форм поведінки в конфлікті («суперництво», «уникнення») у пар з більшим стажем спільного життя. У свою чергу «приспосування» зі стажем спільного життя збільшується, «компроміс» є відносно стабільним, а «співпраця» наростає.

THE STATE OF MARITAL INTERACTION IN FAMILIES WITH A DYSFUNCTION OF FAMILY LIFE DUE TO ADULTERY

Bondar S. S.

*Postgraduate Student at the Department of Psychology
Ukrainian State Employment Service Training Institute
Novovokzalna str., 17, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9842-0470
bondar.svetlana30@gmail.com*

Key words: *adultery, family interaction, family life and functioning, family crisis and conflict.*

The article is devoted to the problem of marital interaction in families with a dysfunction of family life due to adultery. The study was conducted among 180 couples in the “crisis age of marriage” with and without adultery in the family history. According to the results of the study using the approach of the three-component model of love by R. Sternberg it was revealed that in couples with adultery there is a disruption of intensity and balance in the relationship, where passion and intimacy were not considered to be the cause of commitment. The desires and interests of a couple often lack commonalities. In couples where passion and intimacy contributed to a high degree of commitment, they became deterrent to the act of adultery. In pairs with an adultery a discrepancy between expectations and difficulties in meeting the needs of a partner were revealed. However, where there was a persistence of trust and “non-destructive” transgressions in the family, the couple united around the issue of adultery. On the contrary, when the couple were overwhelmed with the stress of adultery, it resulted in the aggravation of the problems of family dysfunction, estrangement and frustration.

The analysis of communication in a family with the method of “Diagnosis of communication in the family” by Alyoshin found more profound dysfunction in family functioning in couples with adultery with more experience of family life, the fact of adultery is considered to be “expected” and “knowingly committed”.

The test of K. Thomas’s behavior revealed the underlying cause of conflict and crisis situations, where the adultery “embodied” the dysfunction of relationships and family crisis (discrepancy in verbal and nonverbal communication, manipulation of the partner, blocking and distortion of the expression of feelings). The following types of conflicts in couples were identified: “avoidance”, with the readiness to “sacrifice” one’s own interests and the interests of partner; “rivalry” and “conforming” where one “wins” and the other “loses”; “compromise”, where both lose, not willing to “sacrifice” their own interests; “cooperation”, where both partners win without having to “sacrifice” their own interests. It has been established that there is reduction of dysfunctional behaviors in conflict (“rivalry”, “avoidance”) in couples with more experience of family life. In turn, “adaptation” increase with the increase of family life experience, “compromise” is relatively stable, and “cooperation” tends to increase.

Постановка проблеми. Актуальним питанням психології є проблема порушення функціонування родини, що є наслідком різноманітних подій. Серед таких подій важливе місце займає ситуація адюльтеру, яка створює психотравмуючу ситуацію для сім’ї, призводячи до подружньої

дезадаптації. Психосоціальні та особистісні причини адюльтеру багатогранні, а крайнім варіантом наслідків прояву часто стає руйнування родини. Порушуючи функціонування родини, адюльтер знижує демонстрування додаткових емпатійних здібностей, співпереживання та співчуття, що

виснажує психічний ресурс чоловіка та дружини [1]. Спеціальних праць, присвячених вивченню та корекції подружньої дезадаптації, пов'язаної з позашлюбними зв'язками, налічуються одиниці, й загалом ця проблема є мало вивченою і недостатньо висвітленою в літературі [2]. Хоч різні аспекти подружньої дезадаптації, що зумовлена позашлюбними зв'язками, були предметом досліджень учених [3], залишається поза увагою та до останнього не з'ясований стан подружньої взаємодії в родинях з порушенням життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру. Не вивчено провідні чинники, які руйнують родину, наслідки подружніх зрад, прояви дезадаптації родини. Унаслідок цього не розроблено й ефективних методів діагностики, психотерапевтичної корекції, психоемоційного супроводу родини в умовах кризи. До невирішених раніше частин проблеми можна віднести недостатню вивченість різноманітних станів подружньої взаємодії в парах та їхній вплив на порушення сімейного функціонування в разі адюльтеру, а також проблему сприйняття чоловіками та жінками конфліктних та кризових ситуацій у родині. Зазначене стає підґрунтям для дослідження проблеми психоемоційного стану подружньої взаємодії в родинях з порушенням життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру та виявлення провідних чинників, які руйнують родину.

Аналіз публікацій свідчить про широку палітру досліджень проблем сім'ї. Так, феномен любові вивчали Ж.-П. Сартр, Л. Бінсвангер, М. Босс, В. Франкл, Е. Фромм, І. Ялом, А. Маслоу, порушення любовних взаємин: невротичну потребу в любові – К. Хорні, стосунки подружньої залежності – Н. Г. Гаранян, А. Холмогорова. Форми залежної (невротичної) любові, зокрема токсичну любов, досліджував П. Меллоді, любов-залежність – В. Сатір, любов-манію – С. Піл, А. Бродски, любов-прихильність – П. Шавер, К. Хейзан, Д. Бредшоу [4]. Вивчаються психоемоційні проблеми сімейного функціонування за різних стилів сімейної взаємодії (Prib, Bondar, 2019) [5]. Криза відносин досліджувалася L. Lee (1984), де зазначалося, що ця криза, зумовлена проблемами в стосунках, з розривом, ініційованим одним із партнерів. Згідно із психологічною моделлю L. Lee існує п'ять стадій розриву стосунків: 1) незадоволеність (в одного або двох партнерів посилюється незадоволеність стосунками); 2) розголос (обидва партнери повідомляють один одному про свої переживання); 3) переговори (обидва партнери намагаються домовитися про вирішення проблем); 4) вирішення і трансформація (обидва партнери втілюють результати переговорів); 5) припинення стосунків (прийняте рішення не покращило стосунки і не вирішило проблем)

[6, с. 49–73]. Досліджуються загальна психологія подружніх відносин [7] та психологія сучасної сім'ї [8].

Дослідниками зазначається, що одним із чинників конфліктності [9] в сім'ї є невідповідність між установкою шлюбного партнера і його реальною поведінкою, викликана неврахуванням індивідуальних особливостей протилежної статі, її схильностей, можливостей. Встановлений взаємозв'язок між оцінками шлюбними партнерами рівня конфліктності в кожній із досліджуваних сфер сімейно-рольової взаємодії [10]. Взаємозв'язок сфер конфліктності свідчить про наявність кругової каузальності (причинності) сімейних конфліктів. Наявність конфлікту в одній зі сфер сімейно-рольової взаємодії проектується подружжям на інші сфери та впливає на загальну оцінку рівня конфліктності в сім'ї і на задоволеність шлюбом подружжя. У свою чергу структура готовності до зради [11] включає когнітивний (когнітивно-мотиваційний), емоційний і особистісний компоненти, пов'язані з усвідомленням наявності її причин, умов здійснення та наслідків, наявністю особистісних якостей, які змістовно корелюють із психологічної сутністю зради, наявністю переживань, емоцій і почуттів чоловіка, що зумовлює можливість виникнення зради. Загалом, незважаючи на досить значне поширення наукових пошуків, недостатніми є дослідження, спрямовані на вивчення стану подружньої взаємодії в родинях з порушенням життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру.

Мета статті – дослідити стан подружньої взаємодії в родинях з порушенням життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру та виявити провідні чинники, які руйнують родину. Задачею стало виявлення психоемоційних проблем у подружніх парах та визначення їх впливу на виникнення порушень сімейного функціонування в разі адюльтеру.

Методи та матеріал дослідження. З дотриманням принципів деонтології проведено обстеження 180-ти подружніх пар. Проаналізовано стан подружньої взаємодії та проведено порівняльний аналіз між групою подружжя у «кризовому віці браку» з наявністю адюльтеру в сімейному анамнезі (кризова група з адюльтером – КГА) та групою подружжя в «кризовому віці браку» без адюльтеру в сімейному анамнезі (КГ). Обидві групи дослідження були розподілені на три підгрупи: перша – кризовий вік браку 4 роки (період 3–5 рр.) (КГА1, n = 30, КГ1 n = 30); друга – кризовий вік браку 7 років (період 6–8 рр.) (КГА2, n = 30, КГ2, n = 30); третя – кризовий вік браку 12 років (період 11–13 рр.) (КГА3, n = 30, КГ3, n = 30). Даний етап виконувався за допомогою: трикомпонентної моделі любові Р. Стернберга для вивчення

почуття любові [12], методики «Діагностика спілкування в сім'ї» Ю.Є. Альошина [13], тесту опису поведінки К. Томаса для вивчення стилю поведінки в конфліктних ситуаціях [14]. Аналіз, обробка та підрахунок процентних характеристик і коефіцієнтів кореляції здійснювалися за допомогою програми SPSS 10.0.5 for Windows [15].

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоційна підтримка близькості між чоловіком та жінкою, а також інші види поведінки створюють теплоту в любовних стосунках. До них відносяться відверте спілкування, здатність ділитися радістю, щастям, сумом один з одним, вміння берегти та дорожити коханою людиною. Вищезгадані психо-емоційні елементи міжособистісних стосунків у 1970 р. було покладено американським психологом Робертом Стернбергом у розробку трикомпонентної теорії любові (тріаду), яку він відображав у вигляді трикутників. У його теорії власне любов складається з трьох частин [12]: 1. Близькість – включає в себе почуття причетності, єдності та пов'язаності; 2. Пристрасть – включає в себе і закоханість, і сексуальну привабливість; 3. Зобов'язання – передбачають у короткостроковій перспективі рішення залишатися з партнером, а у довгостроковій – спільні досягнення і плани на майбутнє.

Погоджуючись з автором теорії тріади кохання, можемо зауважити, що, на наш погляд, *пристрасть* включає не лише сексуальний ком-

понент відносин, а може також бути викликана обставинами, пов'язаними з особистістю людини, а не іншою особою. Так, для деякої особистості є потреба у встановленні стосунків з іншими людьми, домінуванні/ підпорядкуванні над іншими людьми або самоповаги, що може бути рухомим джерелом пристрасті більше, ніж лише статеві відносини. У свою чергу компонент *зобов'язання* поєднує два складники – рішення (про те, що якась людина любить іншу людину) та усвідомлення (якою мірою людина готова виконувати це зобов'язання). Іншими словами, прийняте рішення «тут та зараз» любити когось не завжди передбачає бажання брати на себе довгострокову відповідальність – зобов'язання. Поєднання близькості, пристрасті й зобов'язань за Р. Стернбергом представлено на рис. 1.

Р. Стернберг надає основні характеристики складників та взаємозв'язків компонентів тріади кохання [12]:

1. *Відсутність кохання* – «являє собою просту відсутність усіх трьох компонентів кохання. Відсутність кохання характеризує переважну більшість наших особистих взаємовідносин, повсякденну взаємодію».

2. *Симпатія/Дружба* – «терміни, використані у нетривіальному сенсі. Краще відносити їх до почуттів у стосунках та характеризувати як дружбу. Людина відчуває близькість, пов'язаність

Рис. 1. Поєднання близькості, пристрасті й зобов'язань між складниками тріади кохання за Р. Стернбергом [12]

і теплоту по відношенню до іншої людини, без почуття сильної пристрасті чи довгострокових зобов'язань».

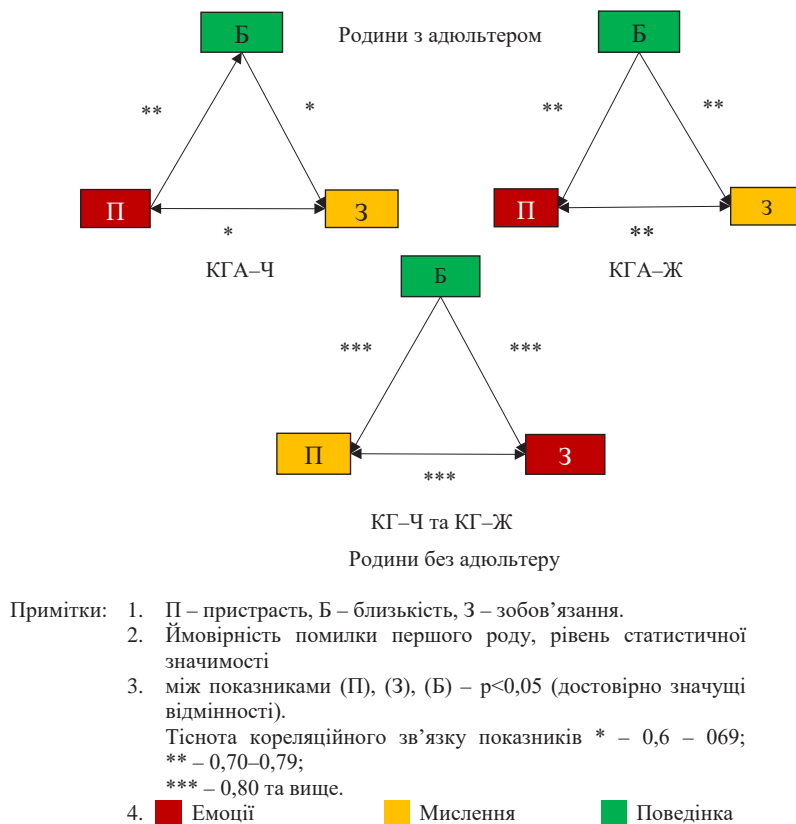
3. *Закоханість* – «з'являється разом з відчуттям пробудження пристрасті й за відсутності близькості та зобов'язань». Романтичні стосунки часто починаються як нерозважливе кохання і перетворюються на романтичну любов, коли з часом з'являється близькість. Без появи близькості чи зобов'язань закоханість може раптово зникнути.

4. *Пусте кохання* – зобов'язання без близькості і пристрасті. Більш сильне кохання може вироджуватись у пусте кохання. У шлюбах за домовленістю стосунки подружжя можуть розпочинатись як пусте кохання і переходити в іншу форму, демонструючи, як «пусте кохання не обов'язково є кінцевою стадією тривалих стосунків... [але] скоріше початком, ніж кінцем».

5. *Романтичне кохання* «постає з поєднання любові, близькості й пристрасті. Романтичні закохані не тільки мають фізичне тяжіння, а й пов'язані емоційно», однак між ними відсутні стійкі зобов'язання.

У дослідженні надано аналіз компонентам любові у взаємозв'язках складників тріади кохання за Р. Стернбергом у респондентів КГА (Ч+Ж) та КГ (Ч+Ж), що представлено на рис 2.

На рис. 2 показано ступінь залучення партнерів у тріаду кохання. Цей ступінь оцінено на підставі рівня суміщення тріад за допомогою аналізу тісноти зв'язків між складниками тріади. У КГА-Ч за міцністю зв'язку виявлено: середній між пристрасть–близькість; слабкий між близькість–зобов'язання; слабкий між пристрасть–зобов'язання. Комплексним аналізом зв'язків встановлено, що чоловіки, маючи пристрасть як базову рушійну силу стосунків із дружиною, розглядали можливість близькості, проте не визнавали, що пристрасть та близькість зумовлюють зобов'язання перед дружиною. У КГА-Ж за міцністю зв'язку виявлено: середній між близькість–пристрасть; близькість–зобов'язання; пристрасть–зобов'язання. Комплексним аналізом зв'язків встановлено, що жінки, маючи близькість як базову рушійну силу стосунків з чоловіком, мали пристрасть, проте не визнавали, що пристрасть та близькість зумовлюють зобов'язання перед чоловіком. Можна зазначити, що партнери у КГА-Ч та КГА-Ж характеризувалися як «нерозуміючі один одного», коли бажання/інтереси партнерів лежали в абсолютно різних площинах, їхні тріади не поєднувалися. Тобто діагностувалося порушення інтенсивності та рівноваги у взаєминах партнерських пар.

Рис. 2. Взаємозв'язок складників тріади кохання за Р. Стернбергом у респондентів КГА (Ч+Ж) та КГ (Ч+Ж)

У КГ-Ч та КГ-Ж виявлено міцний зв'язок між усіма складниками тріади, що свідчить про те, що чоловіки й жінки, маючи пристрасть й близькість, мали високий ступінь зобов'язань, що, на наш погляд, у разі порушення життєдіяльності родини в інших сферах функціонування ставало стримуючим чинником факту адюльтеру. Можна зазначити, що партнери у КГ-Ч та КГ-Ж добре відповідали один одному, їхні трикутники майже перекривалися.

Ступінь відповідності між «Тріадами кохання Р. Стернберга» у респондентів КГА (Ч+Ж) представлено у табл. 1.

З даних табл. 1, видно, що задоволеність стосунками в коханні визначалася відповідністю їхніх тріад та відповідністю між ідеальним та «реальним» трикутником партнерів. Коли фіксувалася невідповідність між «ідеальною» та «реальною» тріадами, чоловік або жінка відчували незадоволеність. Крім того, значна невідповідність між тріадами в парі означала «невідповідність» сподівань і складності в задоволенні потреб іншого. Ступінь відповідності між «Тріадами кохання Стернберга» у респондентів КГ (Ч+Ж) представлено в табл. 2.

З даних табл. 2, видно, що у КГ, як і в групі КГА, виявлено, що задоволеність любовними стосунками визначалася відповідністю їхніх тріад та співвідношенням між ідеальним та «реальним» трикутником партнерів. Загалом, можна зазначити, що динаміка стосунків значно відрізняється від групи КГА в бік більшої відповідності між тріадами чоловіків та жінок у парі, тобто задоволеність «ідеальною» та «реальною» тріадами пари з «відповідністю» сподівань і можливості задоволення власної потреби та потреб іншого.

Досліджуючи пари КГА та КГ, ми встановили, що тріади можуть змінюватися залежно від часу й поведінки або почуттів. З часом змінюються впливи партнерів один на одного, а потрібна для любові гнучкість і винахідливість нівелюються.

Посилюється внутрішня самотність, що в сукупності зі звиканням та наростанням самотності призводить до емоційного охолодження. Цікавим є те, що виявлене в деяких парах виникнення адюльтеру за умови збереження довірчих стосунків та «неруйнівних» порушень життєдіяльності родини може зближувати людей, які об'єднуються навколо проблеми адюльтеру та намагаються підтримувати один одного під час її вирішення. У таких ситуаціях можливе «відкриття» в партнері якостей, які раніше не проявлялися: емоційна/психологічна підтримка, співчуття, відданість тощо. Проте руйнівна сила адюльтеру може призводити до того, що пари не витримують емоційної напруги. Це призводить до поглиблення проблем порушення функціонування родини, охолодження стосунків та розчарування. Можна зазначити, що любовні стосунки КГА в контексті психологічного функціонування відрізнялися від образу «ідеальної любові», в якому бракує «контексту стосунків», фіксується низька інтенсивність переживань, взаємна ілюзія щодо поняття «кохання сильніше та може перебороти все».

За результатами власних досліджень можна узагальнити такі характеристики й складники компонентів тріад кохання у КГА, які в цілому збігаються з пізніше доданими у власну теорію Р. Стернбергом характеристиками компонентів тріад кохання [12]:

1. Формальна (придуманна) любов. Любов цього виду виникає в результаті ухвалення рішення про те, що людина любить іншу людину і віддана цій любові (відсутність як інтимності, так і пристрасті). Таку любов можна іноді виявити в застійних взаєминах, які тривають багато років і за цей час втратили як взаємну емоційну залученість, так і фізичний потяг, які колись були для них характерні.

2. Досконала любов. Досконала любов включає в себе всі три компоненти. Досягнення досконалої любові ще не дає гарантії, що ця любов буде три-

Таблиця 1

Ступінь відповідності між «Тріадами кохання Р. Стернберга» у респондентів КГА (Ч+Ж)

Ступінь відповідності між тріадами	Групи*									χ^2 ; p
	КГА1			КГА2			КГА3			
	N	%	$\pm m$	N	%	$\pm m$	N	%	$\pm m$	
Повна відповідність	3	10,0	3,0	4	13,3	3,4	8	26,7	4,4	26,8; p<0,01
Дуже близька відповідність	6	20,0	4,0	7	23,3	4,2	8	26,7	4,4	
Помірна невідповідність	10	33,3	4,7	9	30,0	4,6	7	23,3	4,2	
Дуже сильна невідповідність	11	36,7	4,8	10	33,3	4,7	7	23,3	4,2	
Всього пар	30	100		30	100		30	100		

Примітка. * – ймовірність помилки першого роду, рівень статистичної значимості між показниками – $p < 0,01$ (достовірно значущі відмінності)

валою. Формування та збереження вищої любові залежить від стосунків та ситуації, в якій ця любов розвивається і зберігається.

3. Фатальна (сліпа) любов – поєднання компонентів «пристрасть» і «рішення/зобов'язання» та відсутність інтимності. Така любов легковажна в тому сенсі, що зобов'язання приймаються під впливом однієї пристрасті, за відсутності стабілізуючого елемента інтимності. Хоча компонент пристрасті може розвинутися майже миттєво, розвиток компонента інтимності вимагає якогось часу, і тому існує ризик розриву стосунків, заснованих на фатальному коханні, а в разі поспішних шлюбів – ризик розлучення [12].

Наступним стало дослідження методикою «Спілкування в сім'ї» [13] особливостей спілку-

вання в сім'ї залежно від рівня порушення життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру. Створюючи методичку, автори виходили з того, що спілкування як регулятор міжособистісних відносин подружжя через багато параметрів входить у характеристики, які найбільшою мірою диференціюють успішні та неуспішні шлюби (сім'ї) [13]. У дослідженні ми спиралися на розроблену американськими вченими Р. Левіс і Дж. Спанієр модель «Якості шлюбу» [16], в якій систематизовані позитивні та негативні чинники впливу на шлюб та його успішність. Відокремлена група показників описує, як впливають на внутрішньо-родинні відносини різні сторони спілкування. Результати розподілу респондентів КГА (Ч+Ж) щодо спілкування у сім'ї відображено в табл. 3.

Таблиця 2

Ступінь відповідності між «Тріадами кохання Р. Стернберга» у респондентів КГ (Ч+Ж)

Ступінь відповідності між тріадами	Групи*									χ^2 ; p
	КГ1			КГ2			КГ3			
	N	%	$\pm m$	N	%	$\pm m$	N	%	$\pm m$	
Повна відповідність	10	33,3	4,7	12	40,0	4,9	14	46,7	5,0	25,2; p<0,01
Дуже близька відповідність	9	30,0	4,6	8	26,7	4,4	9	30,0	4,6	
Помірна невідповідність	7	23,3	4,2	7	23,3	4,2	5	16,7	3,7	
Дуже сильна невідповідність	4	13,3	3,4	3	10,0	3,0	2	6,7	2,5	
Всього пар	30	100		30	100		30	100		

Примітка. * – ймовірність помилки першого роду, рівень статистичної значимості між показниками – $p < 0,01$ (достовірно значущі відмінності)

Таблиця 3

Розподіл респондентів КГА (Ч+Ж) щодо спілкування в сім'ї

Показники спілкування в родині	Стать	Групи								
		КГА1			КГА2			КГА3		
		N	%	$\pm m$	N	%	$\pm m$	N	%	$\pm m$
Довіра у спілкуванні	Ч	11	36,7	4,8	13	43,3	5,0	15	50,0	5,0
	Ж	11	36,7	4,8	11	36,7	4,8	13	43,3	5,0
Взаємоповага між подружжям	Ч	12	40,0	4,9	12	40,0	4,9	13	43,3	5,0
	Ж	12	40,0	4,9	11	36,7	4,8	14	46,7	5,0
Подібність у поглядах подружжя	Ч	10	33,3	4,7	14	46,7	5,0	15	50,0	5,0
	Ж	11	36,7	4,8	13	43,3	5,0	13	43,3	5,0
Загальні символи сім'ї	Ч	13	43,3	5,0	13	43,3	5,0	14	46,7	5,0
	Ж	12	40,0	4,9	13	43,3	5,0	14	46,7	5,0
Легкість спілкування	Ч	13	43,3	5,0	12	40,0	4,9	13	43,3	5,0
	Ж	13	43,3	5,0	12	40,0	4,9	12	40,0	4,9
«Психотерапевтичність» спілкування	Ч	14	46,7	5,0	13	43,3	5,0	14	46,7	5,0
	Ж	13	43,3	5,0	14	46,7	5,0	14	46,7	5,0
Усього	Ч	30	100,0		30	100,0		30	100,0	
Усього	Ж	30	100,0		30	100,0		30	100,0	
χ^2 ; p		24,8; p<0,01								

Узагальнюючі аналіз спілкування в сім'ї (табл. 3) у КГА, можна зазначити, що в цілому існує динаміка збільшення позитивних відповідей у групах по всіх параметрах у бік від КГА1 до КГА2 та КГА3. Вважаємо, що пари, які мали більший стаж сімейного життя, в сукупності з адюльтером відмічали у себе більш ґрунтовні порушення функціонування родини. Більшість таких досліджених пар характеризували/сприймали факт адюльтеру як те, що «повинно було трапитися рано чи пізно», тобто у чоловіків і жінок фіксувалася внутрішня «свідома налаштованість» на адюльтер. Результати розподілу респондентів КГ (Ч+Ж) щодо спілкування в сім'ї відображено в табл. 4.

Узагальнюючі результати аналізу спілкування в сім'ї (табл. 4) у КГ, можна зазначити, що існує динаміка зменшення позитивних відповідей у групах по всіх параметрах у бік від КГ1 до КГ2 та КГ3. Тобто пари, які мають більший стаж сімейного життя, мали більшу кількість негативних відповідей. На наш погляд, дана ситуація зумовлена тим, що у пар КГ1 менше «накопчений негативний досвід» та менше порушених сфер внутрішньо-сімейного функціонування, вони перебувають у «сімейному віці пристосування до спільного життя» один з одним.

Встановлено, що психологічні та емоційні проблеми пари під час спілкування були однією з причин порушення життєдіяльності родини. Так, конфліктно-кризові ситуації виникали тоді, коли не задовольнялися психологічні та емоційні потреби спілкування пари, що свідчило про втрату почуття любові, емоційної близькості, підтримки та розуміння один одного. На наш погляд, задоволення таких особистісних потреб давало можливість

парам витримати життєві труднощі, які неминуче зустрічалися в житті взагалі і в сімейному житті зокрема. Дослідження параметрів спілкування в сім'ї свідчить про неблагополуччя міжособистісного спілкування у парах КГА та КГ. Проте в парах КГА адюльтер не був «неочікуваним» та часто «унаочнював» порушення взаємин і сімейного функціонування. Порушення спілкування у парах КГА, на відміну пар КГ, проявлялись у більшій суперечливості вербальної і невербальної комунікації, маніпулюванні партнером, блокуванням й спотворенням передачі почуттів.

За результатами дослідження, базуючись на поглядах Ю.Е. Альошина [13], виокремлені напрями роз'яснювального, раціонального психотерапевтичного впливу в рамках комплексу заходів психокорекції порушення життєдіяльності сім'ї в разі адюльтеру, які спрямовані на опрацювання: саморозкриття пари в процесі спілкування (навички щирості, довіри, неосуду таємниць, спілкування без оцінки; очікувань і установок пари (подружжя схожість у ставленні до навколишнього світу і людей)); невербальної комунікації («правильне розуміння» один одного: пози, погляди, жести, вирази обличчя); унікального «коду» міжособистісних стосунків (своя, нікому іншому не зрозуміла мова, жести, звернення, традиції, обряди та ін.); «підтвердження» задоволеності подружніх ролей, позиції в родині й тих функцій та обов'язків, поглядів і поведінки партнера, які не відповідають власним умінням не вимагати пояснень та виправдувань; емпатичних навичок спілкування (співпереживання, співчуття, співучасть, схожість у поглядах, взаєморозуміння).

Таблиця 4

Розподіл респондентів КГ (Ч+Ж) щодо спілкування в сім'ї

Показники спілкування в родині	Стать	Групи								
		КГ1			КГ2			КГ3		
		N	%	±m	N	%	±m	N	%	±m
Довіра в спілкуванні	Ч	22	73,3	4,4	19	63,3	4,8	19	63,3	4,8
	Ж	21	70,0	4,6	23	76,7	4,2	20	66,7	4,7
Взаємоповага між подружжям	Ч	23	76,7	4,2	20	66,7	4,7	17	56,7	5,0
	Ж	21	70,0	4,6	22	73,3	4,4	20	66,7	4,7
Подібність у поглядах подружжя	Ч	22	73,3	4,4	19	63,3	4,8	18	60,0	4,9
	Ж	24	80,0	4,0	18	60,0	4,9	18	60,0	4,9
Загальні символи сім'ї	Ч	23	76,7	4,2	22	73,3	4,4	19	63,3	4,8
	Ж	22	73,3	4,4	20	66,7	4,7	19	63,3	4,8
Легкість спілкування	Ч	23	76,7	4,2	23	76,7	4,2	20	66,7	4,7
	Ж	21	70,0	4,6	19	63,3	4,8	20	66,7	4,7
«Психотерапевтич-ність» спілкування	Ч	24	80,0	4,0	20	66,7	4,7	18	60,0	4,9
	Ж	23	76,7	4,2	21	70,0	4,6	19	63,3	4,8
Усього	Ч	30	100,0		30	100,0		30	100,0	
Усього	Ж	30	100,0		30	100,0		30	100,0	
χ^2 ; p		26,0; p<0,01								

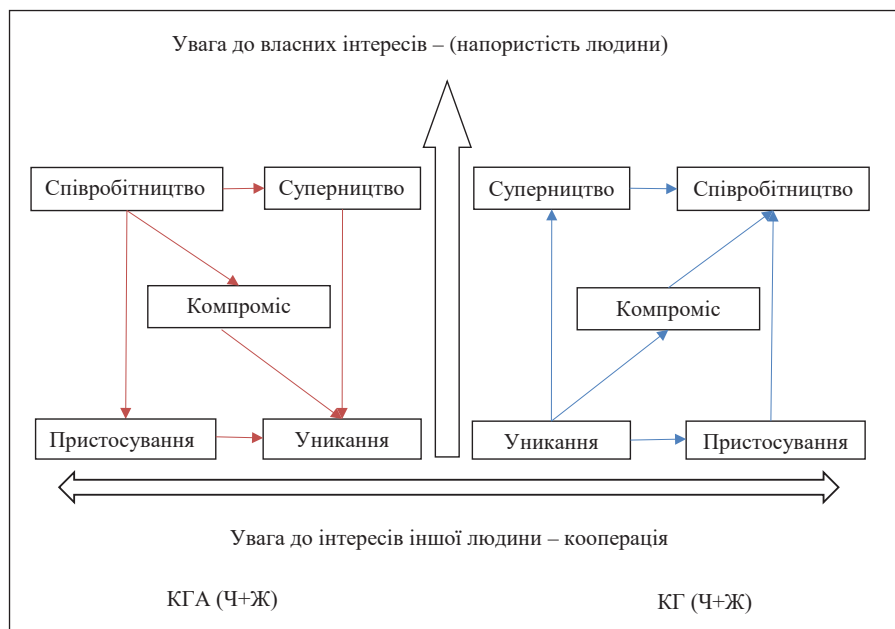
Наступним етапом стало дослідження типу поведінки в конфліктних ситуаціях у залежності від рівня порушення життєдіяльності сім'ї внаслідок адюльтеру. К. Томас [14], розробляючи підхід до вивчення конфліктних явищ, акцентував увагу на необхідності змін класичного ставлення до конфліктів. Він зазначав, що на ранніх етапах вивчення конфліктів широко використовується поняття «вирішення конфліктів», проте автор підкреслював, що даний термін має на увазі, що конфлікт можна і необхідно дозволяти або елімінувати. Так, метою вирішення конфліктів стає «деякий ідеальний безконфліктний стан», де особистості працюють у повній гармонії. На неоднозначну наукову дискусельність даної думки К. Томас відповідав, що «марність зусиль з повної елімінації конфлікту вказує на позитивні функції конфліктів». На думку автора, «акцент має бути перенесено з елімінації конфліктів на управління ними» за необхідності концентрації на таких аспектах вивчення конфліктів, як:

- форми поведінки в конфліктних ситуаціях, характерні для особистості;
- продуктивність чи деструктивність у часі;
- пошук можливості стимулювати продуктивну поведінку.

К. Томас, описуючі тип поведінки особистості в конфлікті, пропонував використовувати двомірну модель регулювання конфліктів, основними принципами якої є *кооперація* – увага до інтересів сто-

рін конфлікту та *напористість* – акцент на захисті власних інтересів. Автор вважав, що «за уникнення конфлікту жодна зі сторін не досягає успіху». За таких форм поведінки, як конкуренція, пристосування і компроміс, один з учасників у виграші, а інший – програє, або обидва програють, тому що йдуть на компромісні поступки. І лише в ситуації співробітництва обидві сторони опиняються у виграші [14]. У розробленому опитувальнику щодо встановлення типових форм поведінки в конфлікті К. Томас описує п'ять варіантів конфлікту з 12 судженнями про поведінку індивіда в конфліктній ситуації, які загалом поєднуються у 30 пар варіацій поведінки. Відповідно до кооперації та напористості як способів вимірювання конфлікту виокремлюються основні варіанти: *суперництво* (конкуренція) – прагнення домогтися задоволення своїх інтересів на шкоду іншому; *пристосування* – протизага суперництву, принесення в жертву власних інтересів заради інтересів іншої людини; *компроміс*, *уникання* – як відсутність прагнення до кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення власних цілей; *співробітництво* – учасники приходять до альтернативи, повністю задовольняючи інтереси обох сторін. Механізми регулювання конфліктів у респондентів КГА (Ч+Ж) та КГ (Ч+Ж) відображено у рис. 3.

З даних рис. 3 можна зазначити, що серед респондентів КГА виявлено такі варіанти розвитку конфлікту:

Рис. 3. Механізми регулювання конфліктів у респондентів КГА (Ч+Ж) та КГ (Ч+Ж)

Примітка: 1. Джерело оформлено автором на основі розробок К.У. Томасом і Р.Х. Кілменном [14]. 2. Ймовірність помилки першого роду, рівень статистичної значимості між показниками – $p < 0,05$ (достовірно значущі відмінності).

1. За уникнення конфлікту в парі жодна зі сторін не досягне успіху, також обидві сторони з напористістю «жертвують» чи готови «жертвувати» власними інтересами та інтересами іншого (у парах КГ дана динаміка відсутня або мінімальна).

2. За суперництва, пристосування й компромісу частіше або чоловік, або жінка були у «виграші», а інший – «програє», або програють обидва, тому що йдуть на компромісні поступки. Проте цікавим у поведінці обох є небажання «жертвувати» власними інтересами. У КГ суперництво проявлялося в разі врахування власних інтересів з урахуванням мінімальних інтересів іншої сторони.

3. Ситуація співробітництва обох сторін, поведінка в конфлікті зумовлює виграш обох сторін без необхідності «жертвувати» власними інтересами. У КГ за співробітництва партнери враховували власні інтереси та інтереси іншої сторони.

Результати розподілу респондентів КГА (Ч+Ж), щодо типу поведінки в конфліктних ситуаціях представлено в табл. 5. Аналізуючи дані табл. 5, можна зазначити, що в цілому у КГА простежується динаміка зменшення неконструктивних форм поведінки в конфлікті зі стажем спільного життя у КГА1–КГА2–КГА3: «суперництво», «уникнення». Навпаки, «пристосування» зі стажем спільного життя в цілому збільшується, «компроміс» є відносно стабільним, а «співробітництво» в деяких випадках наростає. Ця ситуація збігається та є цілком зрозумілою під час аналізу параметрів спілкування в сім'ї.

Згідно з даними, наведеними в табл. 5, досліджені КГА1 насамперед знаходилися не лише в стані вирішення та прийняття проблем функціонування родини, а й у «віці пристосування до

сімейного життя», який потребує пошуку форм взаємовідносин та напрацювання шляхів вирішення конфліктів у родині.

Результати розподілу респондентів КГ (Ч+Ж) щодо типу поведінки в конфліктних ситуаціях наведені у табл. 6.

Аналізуючи дані табл. 6, можна зазначити, що в цілому у КГ простежується динаміка збільшення неконструктивних форм поведінки у конфлікті від КГ1–КГ2–КГ3 (суперництво, уникнення) зі стажем спільного життя. Навпаки, до «компромісу» та «співпраці» більш схильні пари КГ1, які мають менший стаж спільного життя.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна зазначити, що за компонентами взаємозв'язків складників тріади кохання за Р. Стернбергом у КГА виявлено порушення інтенсивності та рівноваги у взаємовідносинах партнерських пар, коли пристрасть та близькість у парі не розглядалась як такі, що зумовлюють зобов'язання. Бажаання/інтереси часто лежать в абсолютно різних площинах, їхні тріади не поєднуються. Встановлено, що в парах, де пристрасть і близькість мають високий ступінь зобов'язань, вони стають стримуючим чинником факту адюльтеру. У КГА виявлена значна невідповідність між тріадами в парі, що вказувало на «невідповідність» сподівань і складності в задоволенні потреб партнера. У КГ, навпаки, встановлено задоволеність «ідеальною» та «реальною» тріадами пари з «відповідністю» сподівань і можливості задоволення власної потреби та потреб партнера. Виявлено, що у КГА збереження довірчих стосунків та «неруйнівних» порушень життєдіяльності в родині об'єднує навколо проблеми адюльтеру, пара намагається підтримувати один одного під час її вирішення

Таблиця 5

Розподіл респондентів КГА (Ч+Ж) щодо типу поведінки в конфліктних ситуаціях (К. Томаса в модифікації Н.В. Гришиної)

Тип поведінки	Стать	Групи										
		КГА1			КГА2			КГА3				
		N	%	±m	N	%	±m	N	%	±m		
Суперництво	Ч	6	20,0	4,0	5	16,7	3,7	3	10,0	3,0		
	Ж	5	16,7	3,7	5	16,7	3,7	3	10,0	3,0		
Пристосування	Ч	5	16,7	3,7	6	20,0	4,0	8	26,7	4,4		
	Ж	6	20,0	4,0	7	23,3	4,2	8	26,7	4,4		
Компроміс	Ч	3	10,0	3,0	3	10,0	3,0	3	10,0	3,0		
	Ж	3	10,0	3,0	2	6,7	2,5	3	10,0	3,0		
Уникнення	Ч	11	36,7	4,8	10	33,3	4,7	8	26,7	4,4		
	Ж	10	33,3	4,7	11	36,7	4,8	9	30,0	4,6		
Співробітництво	Ч	5	16,7	3,7	6	20,0	4,0	8	26,7	4,4		
	Ж	6	20,0	4,0	5	16,7	3,7	7	23,3	4,2		
Усього	Ч	30	100,0			30	100,0			30	100,0	
Усього	Ж	30	100,0			30	100,0			30	100,0	
χ^2 ; p		24,1; p<0,01										

Таблиця 6

**Розподіл респондентів КГ (Ч+Ж) щодо типу поведінки в конфліктних ситуаціях
(К. Томаса в модифікації Н.В. Гришиної)**

Тип поведінки	Стать	Групи								
		КГ1			КГ2			КГ3		
		N	%	±m	N	%	±m	N	%	±m
Суперництво	Ч	7	23,3	4,2	8	26,7	4,4	9	30,0	4,6
	Ж	7	23,3	4,2	7	23,3	4,2	8	26,7	4,4
Пристосування	Ч	8	26,7	4,4	9	30,0	4,6	8	26,7	4,4
	Ж	7	23,3	4,2	10	33,3	4,7	9	30,0	4,6
Компроміс	Ч	7	23,3	4,2	4	13,3	3,4	3	10,0	3,0
	Ж	6	20,0	4,0	4	13,3	3,4	4	13,3	3,4
Уникнення	Ч	3	10,0	3,0	6	20,0	4,0	6	20,0	4,0
	Ж	3	10,0	3,0	5	16,7	3,7	6	20,0	4,0
Співпраця	Ч	5	16,7	3,7	3	10,0	3,0	4	13,3	3,4
	Ж	7	23,3	4,2	4	13,3	3,4	3	10,0	3,0
Усього	Ч	30	100,0		30	100,0		30	100,0	
Усього	Ж	30	100,0		30	100,0		30	100,0	
χ^2 ; p		25,2; p<0,01								

(«відкриття» якостей, які раніше не проявлялися: емоційна/психологічна підтримка, співчуття, відданість). В іншому випадку, коли пари не витримували емоційної напруги адюльтеру, це призводило до поглиблення проблем порушення функціонування родини, охолодження стосунків та розчарування. У КГА в образі «ідеальної любові» бракував «контекст відносин», тобто виявлена низька інтенсивність переживань, взаємна ілюзія щодо поняття «кохання сильніше та може перебороти усе».

Аналіз спілкування в сім'ї у КГА виявив, що пари, які мали більший стаж сімейного життя в сукупності з адюльтером, відмічали у себе більш ґрунтовні порушення функціонування родини. Факт адюльтеру сприймався як «очікуваний» зі «свідомою налаштованістю» на адюльтер. У КГ з більшим стажем сімейного життя переважали негативні відповіді внаслідок «накопченого негативного досвіду» та проблем у більшості сфер внутрішньо-сімейного функціонування.

Підґрунтям конфліктних та кризових ситуацій у КГА та КГ виявлено незадоволеність емоційних потреб спілкування пари, що свідчило про втрату почуття любові, емоційної близькості, підтримки

та розуміння. У свою чергу задоволення таких особистісних потреб сприяло витримуванню життєвих труднощів. У КГА адюльтер «унаочнював» порушення взаємин і сімейної кризи (суперечливість вербальної і невербальної комунікації, маніпулювання партнером, блокування і спотворення передачі почуттів).

Виокремлено такі варіанти перебігу конфліктів у КГА: за «уникнення» жодна зі сторін не досягала успіху, фіксувалася готовність «жертвувати» власними інтересами та інтересами іншого. За «суперництва» й «пристосування» чоловік або жінка були у «виграші», а інший «програв». У разі «компромісу» програвали обидва, а бажання «жертвувати» власними інтересами не виявлялося. За «співробітництва» поведінка зумовлювала вигреш обох партнерів без необхідності «жертвувати» власними інтересами. Аналіз типу поведінки в конфліктних ситуаціях КГА виявив зменшення неконструктивних форм поведінки в конфлікті («суперництво», «уникнення») пар з більшим стажем спільного життя. У свою чергу «пристосування» зі стажем спільного життя збільшується, «компроміс» є відносно стабільним, а «співробітництво» наростає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкий В.В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 672 с.
2. Мешковська О.А. Варіанти, форми і психокорекція дезадаптації подружньої пари при позашлюбних зв'язках і венеричних захворюваннях жінок : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 19.00.04 «Медицина психологія». Харків : ХМАПО МОЗ України, 2005. 27 с.
3. Кришталь В.В., Андрух Г.П. Сексуальная гармония супружеской пары. Харьков : Велес, 1996. 160 с.

4. Prib H., Bondar S. Psychological and psychoemotional disorders of family functioning. *Psychological Prospects Journal*. 2019. 34, 206–218. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-206-218>
5. Пил С., Бродски А. Любовь и зависимость ; пер. с англ. Москва : Институт Общегуманитарных исследований, 2005. 384 с.
6. Lee L. Sequences in Separation: A Framework for Investigating Endings of the Personal (Romantic) Relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*. 1984. Vol. 1. P. 49–73.
7. Роджерс К. Психологія подружніх відносин. Можливі альтернативи / пер. з англ. В. Гаврилова. Москва : Изд-во Эксмо, 2001. 288 с. URL: <http://socio.125mb.com/psihologiya-suprujeskih-otnosheniy-vozmojnyie.html>
8. Андреева Т.В. Психологія сучасної сім'ї : монографія. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 436 с. URL: <http://socio.125mb.com/psihologiya-sovremennoy-semi-monografiya-spb.html>
9. Шевчишена О.В. Вплив соціально-психологічних установок на сімейне життя та виникнення конфліктів у молодій сім'ї. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ : ГНОЗІС, 2009. Т. XI. Ч. 2. С. 523–532.
10. Хлопоніна Н.Є. Вплив рольових очікувань подружжя на характер сімейного спілкування. *Актуальні проблеми психології* : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук. Київ : Міленіум, 2003. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія. Вип. 2. С. 132–137.
11. Воронина Т.Н., Лукьянов А.С. Психология супружеской измены: Причины, готовность, гендерные различия. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22157>
12. Sternberg Robert J. "Triangulating Love". In Oord, T. J. (ed.). *The Altruism Reader: Selections from Writings on Love, Religion, and Science*. West Conshohocken, PA: Templeton Foundation, 2007. P. 332. ISBN 9781599471273.
13. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. Изд. 2-е. Москва : Независимая фирма «Класс», 1999. 208 с.
14. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / под ред. Д.Я. Райгородского. Самара : «Бахрах–М», 2001. 672 с.
15. Бююль А., Цефель П. SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей. Санкт-Петербург : ДиаСофтЮП, 2002. 608 с.
16. Levis R.A., Spanier G.B. Theorizing about the quality and stability of marriage. *Contemporary theories about the family* / W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye, I.L. Reiss (Eds.). New York : Free Press, 1979. Vol. 1. P. 23–34.

REFERENCES

1. Eydemiller, E. G., Yustitskiy, V. V. (2008). *Psihologiya i psihoterapiya semi* [Psychology and psychotherapy of the family]. Sankt-Peterburg: Piter, 692 p. [in Russian].
2. Mieshkovska, O. A. (2005). *Varianty, formy i psikhokorektsiia dezadaptatsii podruzhnoi pary pry pozashliubnykh zviyazkakh i venerychnykh zakhvoriuvanniakh zhinok* [Variants, forms and psychocorrection of spouses desadaptation at fornication and venereal diseases in women]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: KhMAPO MOZ Ukrainy, 27 p. [in Ukrainian].
3. Krishtal', V. V., Andrukh, G. P. (1996) *Seksual'naya harmoniya supruzheskoy pary* [Sexual harmony of a married couple]. Kharkiv: Veles, 160 p. [in Ukrainian].
4. Prib, H., Bondar, S. (2019). Psychological and psychoemotional disorders of family functioning. *Psychological Prospects Journal*, (34), 206-218. <https://doi.org/https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-34-206-218> [in Ukrainian].
5. Pil S. (2005). *Lyubov i zavisimost* / Stenton Pil, Archi Brodski, Per. s Engl. M.: Institut Obshegumanitarnykh issledovaniy, 384 p. [in Russian].
6. Lee L. (1984). Sequences in Separation: A Framework for Investigating Endings of the Personal (Romantic) Relationship [Journal of Social and Personal Relationships]. 1, p. 49-73. [in English].
7. Rodzhers, K. (2001) *Psikhologhiya podruzhnykh vidnosyn. Mozhlyvi al'ternatyvy* [Psychology of marital relations. Possible alternatives]. Per. z anhl. V. Havrylova. M.: Yzd-vo Eksmo, 288 p. URL: <http://socio.125mb.com/psihologiya-suprujeskih-otnosheniy-vozmojnyie.html> [in Russian].
8. Andryeyeva, T. V. (2005) *Psikhologhiya suchasnoyi sim'yi*. [Psychology of the modern family]. Monografiya. Sankt-Peterburg: Rech', 436 p. URL: <http://socio.125mb.com/psihologiya-sovremennoy-semi-monografiya-spb.html> [in Russian].

9. Shevchyshena, O.V. (2009) Vplyv sotsial'no-psykholohichnykh ustanovok na simeyne zhyttya ta vynyknennya konfliktiv u molodiy sim'yi. Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi. Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S.Kostyuka APN Ukrayiny / za red. Maksymenka S.D., K. : HNOZIS, T. KHI., chastyna 2, 523-532 [in Ukrainian].
10. Khloponina, N.YE. (2003) Vplyv rol'ovykh ochikuvan' podruzzhzha na kharakter simeynoho spilkuvannya. Aktual'ni problemy psykholohiyi Tom 3: Konsul'tatyvna psykholohiya i psykhoterapiya: Zb. naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi im.H.S.Kostyuka APN Ukrayiny / Za red. Maksymenka S.D., Kisarchuk Z.H., K.: Milenium, 2, p. 132–137 [in Ukrainian].
11. Voronina, T. N., Lukyanov, A. S. (2015). Psihologiya supruzheskoy izmenyi: Prichinyi, gotovnost, gendernye razlichiya [Psychology of adultery: causes, preparedness, gender differences]. Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of science and education, 2. URL: <https://www.scienceducation.ru/ru/article/view?id=22157> [in Russian].
12. Sternberg, Robert J. (2007). "Triangulating Love". In Oord, T. J. (ed.). [The Altruism Reader: Selections from Writings on Love, Religion, and Science]. West Conshohocken, PA: Templeton Foundation. 332 p. [in English].
13. Aleshina Y.E. (1999) Individualnoe i semejnoe psihologicheskoe konsultirovanie. Izd. 2., M. : Nezavisimaya firma "Klass", 208 p. [in Russian].
14. Raygorodskiy D. Ya. (Eds.). (2001). Prakticheskaya psihodiagnostika. Metodiki i testyi. Uchebnoe posobie [Practical psychodiagnosics. Methods and tests. Tutorial]. Samara: «Bahrah-M», 672 p. [in Russian].
15. Byuyul, A., Tsefel, P. (2002). SPSS: iskusstvo obrabotki informatsii. Analiz statisticheskikh dannyih i vostanovlenie skryityih zakonomernostey [SPSS: the art of information processing. Analysis of statistical data and restoration of hidden patterns]. Sankt-Peterburg: DiaSoftYuP, 608 p. [in Russian].
16. Levis R.A., Spanier G.B. (1979). Theorizing about the quality and stability of marriage [Contemporary theories about the family] W.R. Burr, R. Hill, F.I. Nye, I.L. Reiss (Eds.). New York: Free Press, 1. P. 23–34. [in English].